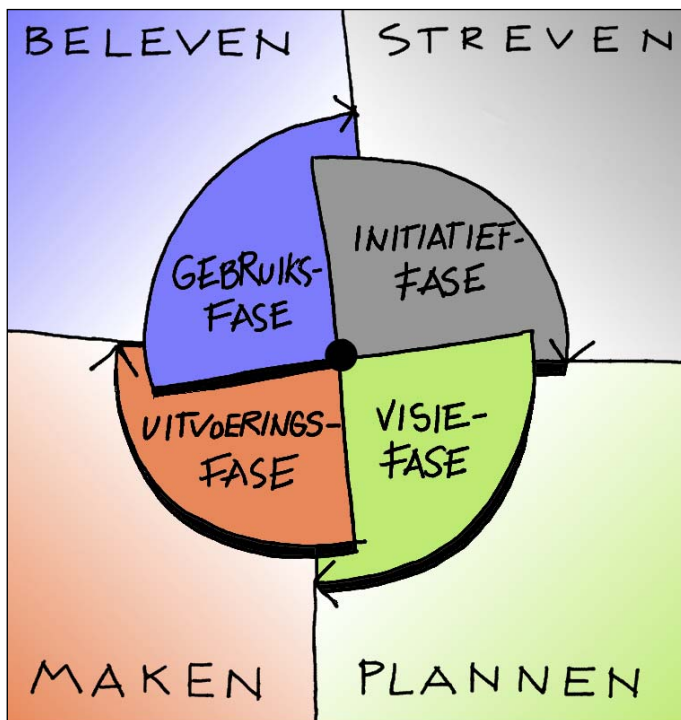

Werkbank Ruimtelijke Kwaliteit

Workshop Ruimtelijke Kwaliteit

Handleiding voor de start van een
creatief proces

(concept 21/2/06)

februari 2006

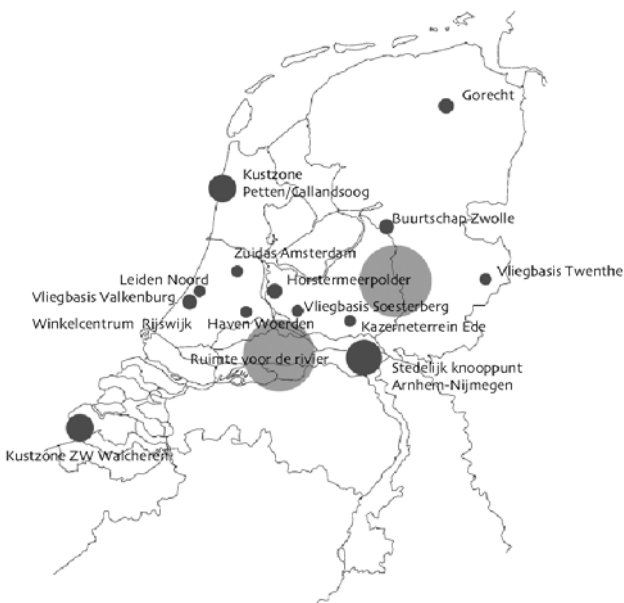
Voor wie is deze handleiding?

Je bent in de beginfase van een planproces. Je zoekt antwoord op één of meer van de volgende vragen:

- Hoe krijg ik grip op ruimtelijke kwaliteit?
- Hoe maak ik het begrip concreet?
- Hoe kan ik er met anderen over praten zonder dat het een oeverloze discussie wordt over smaken die verschillen?
- Hoe kan ruimtelijke kwaliteit richting geven aan mijn planproces?
- Hoe creëer ik draagvlak voor streven naar ruimtelijke kwaliteit?
- Hoe mobiliseer ik de maatschappelijke energie die ruimtelijke kwaliteit versterkt?

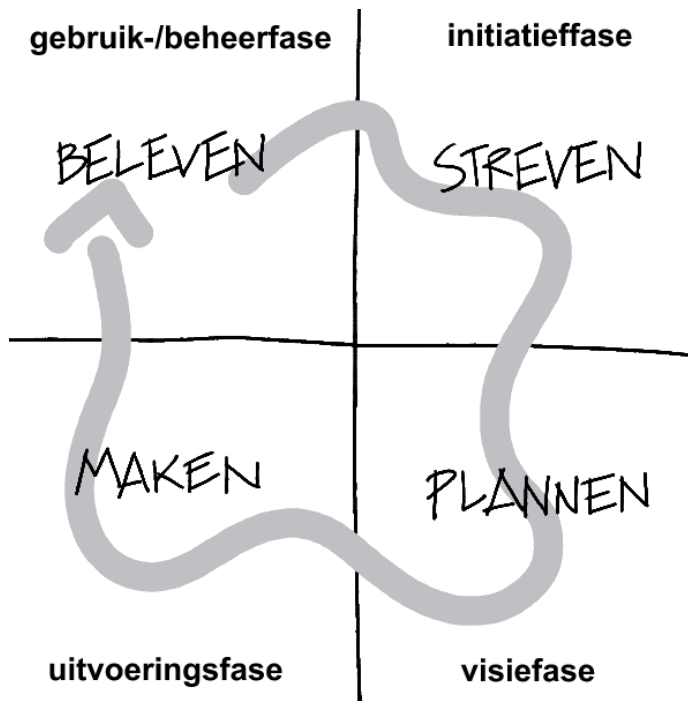
In dat geval kan deze handleiding helpen een begin te maken met een creatief denken en planproces over de kwaliteit van de ruimte. In een of twee workshops wordt de basis gelegd voor dit proces. De geschetste methodiek is in eerste instantie opgezet in het kader van Habiforum-practica en inmiddels toegepast op een 15-tal concrete planprojecten.

De hiernavolgende handleiding betreft een programma voor twee workshopdagen. De werkwijze bij de planstudie ZW-Walcheren heeft hiervoor model gestaan. Het is ook mogelijk de methodiek te comprimeren in een workshopdag. Ook daarvoor wordt in de bijlage een programma gegeven. Uiteraard gaat dit ten koste van de inhoudelijke diepgang, maar als oriëntatie op ruimtelijke kwaliteit is het een goed startpunt.

Projecten waarin de werkbank-methode in praktijk is gebracht (2001-2005)

Een cyclisch denkproces als basis

Ruimtelijke kwaliteit te definiëren is al lastig, het te realiseren is nog veel moeilijker. De belangrijkste reden is de lange weg die moet worden doorlopen voordat ruimtelijke plannen werkelijk tot stand komen. Het kost vele jaren en er zijn veel verschillende partijen bij betrokken. De vier fasen in het schema van het planproces zijn onderdelen van een estafette, waarin steeds het stokje aan andere lopers wordt overgegeven. Continuïteit in denken is daarbij het sleutelwoord. Door beleven, streven, plannen maken en met elkaar te verbinden kunnen we kwaliteit verankeren in een creatief proces. Dat proces verloopt niet egaal en is niet helemaal voorspelbaar. In iedere fase wordt weer nieuwe energie en inspiratie toegevoegd. Maar iedere volgende fase moet kunnen voortbouwen op de volgende. Er moeten dus duidelijke ankerpunten zijn. Die ontstaan alleen wanneer we al vanaf het eerste begin van het proces denken in alle vier fasen.

De huidige gebruiksfase is altijd het startpunt. De toekomstige gebruiksfase is altijd het eindpunt. Van beleven nu naar beleven in de toekomst. In de beginfase van een creatief proces zullen we dus niet moeten blijven hangen bij mooie idealen, maar ook moeten bezien hoe we die vorm kunnen geven, in de praktijk kunnen realiseren en wat dit betekent voor de beleving, gebruik en beheer in de toekomst. Die cirkel van denken zal in de loop van het project een aantal fasen moeten doorlopen. Het programma voor een workshop in de initiatiefase is het allereerste begin van dit cyclische proces.

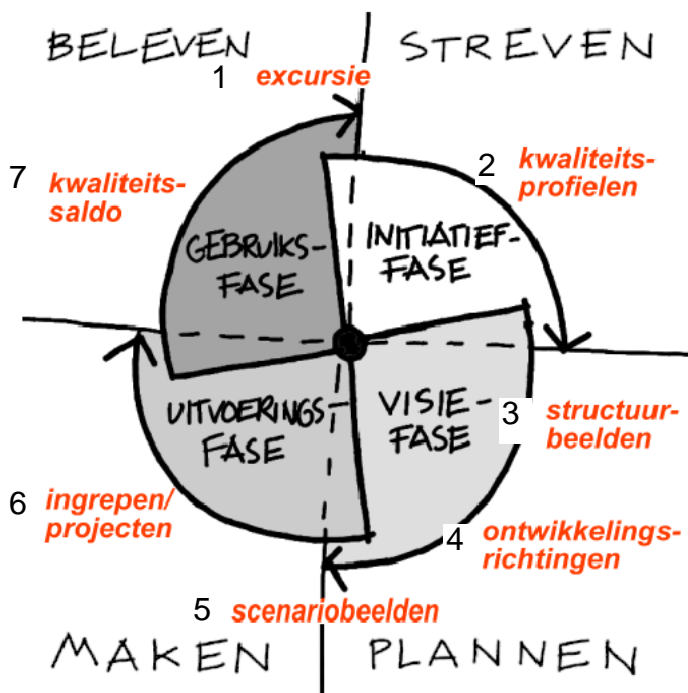
In zeven stappen doorlopen we de eerste ronde.

Deelnemers aan het denkproces

Op het gebied van ruimtelijke kwaliteit is iedereen deskundig.

Bewoners, ondernemers en recreanten weten als geen ander hoe ruimtelijke kwaliteit wordt ervaren en gebruikt.

Beleidsmakers en belangengroepen kunnen kwaliteit vertalen in duidelijke doelstellingen en actieprogramma's. Ontwerpers kunnen

De zeven stappen van het programma

verschillende kwaliteiten integreren en er vorm aan geven. Projectontwikkelaars en uitvoerders weten wat ruimtelijke kwaliteit gaat kosten en hoe je het kan maken. Willen we de hele creatieve cirkel doorlopen dan zouden we elkaar eigenlijk voortdurend bij de hand moeten houden. Dat is niet efficiënt. Er zullen dus accenten worden gelegd in de verschillende fasen van het creatief proces. Belangrijk is om in ieder proces te beginnen met wat wel de 'stakeholders', de belanghebbenden worden genoemd. Zij leggen de basis voor ruimtelijke kwaliteit in de initiatieffase.

Met behulp van de hierna beschreven methode is dat ook heel goed mogelijk, zelfs als er nog helemaal geen 'vooronderzoek' is gedaan, of uitgewerkte beleidsprogramma's zijn geformuleerd. Deelname van ontwerpers is in deze fase aan te bevelen, maar zij mogen het creatieve proces (nog) niet domineren. In workshopverband kan het denken over toekomstige ruimtelijke kwaliteit snel en systematisch op gang worden gebracht. Aan een dergelijke startworkshop kunnen ca. 16 tot 32 mensen deelnemen.

Stap 1 Excursie

Het verdient aanbeveling eerst met elkaar het gebied in te gaan. Om ruimtelijke kwaliteit te benoemen moet je de ruimte zien, voelen en er over horen vertellen. Wanneer er verschillende belangengroepen aan een workshop deelnemen kunnen zij vanuit hun belang en achtergrond in het veld aangeven wat zijn nu precies verstaan onder ruimtelijke kwaliteit van dit gebied. Geef iedere groep een half uur en laat ze plekken tonen die kenmerkende en belangrijke ruimtelijke kwaliteit vertegenwoordigen. Ook het juist geheel ontbreken van kwaliteit kan worden getoond.

Der anderen mogen vragen stellen om duidelijkheid te krijgen, maar gaan niet in discussie. Dit is het moment om elkanders doelen, voorkeuren en gevoeligheden te leren kennen.

Na de excursie, bijvoorbeeld in de bus terug, worden de groepen gevraagd wat zij vonden van de presentaties van de andere groepen. Ook nu niet een uitgebreide discussie, maar signalen en statements. Een peiling van onderling meevoelen of juist

ontbreken van affiniteit.

Wanneer gekozen wordt voor een rondleiding met een gids, kies dan een gebiedskenner met een brede cultuurhistorische en ruimtelijke belangstelling.

Soms is er geen tijd voor een excursie. Je kan dan een 'kaartexcursie' organiseren. Aan de hand van een grote wandkaart worden bepaalde plekken aangewezen en beschreven die typisch zijn voor de kwaliteit van het gebied. Met name de geschiedenis van het gebied kan daarbij als leidraad dienen. Als mensen vanuit verschillende belangen of specialismen daarbij hun visie op de ruimtelijke kwaliteit geven, vraag dan om dat te doen vanuit een tijdspectief: vanuit het verleden naar de toekomst.

Stap 2 Kwaliteitsprofielen

Ruimtelijke kwaliteit is voor ieder gebied anders en heeft ook voor iedere bewoner, bewerker en bezoeker een andere betekenis. Wat verstaan wordt onder ruimtelijke kwaliteit moet voor en door het gebied zelf worden gedefinieerd. Daaraan wordt relatief veel tijd besteed.

Stickers (20 minuten)

Je gebruikt de Matrix Ruimtelijke Kwaliteit om kwaliteiten te inventariseren. De vraag die wordt voorgelegd is: "Welke kwaliteiten zal dit gebied over 25 jaar moeten hebben behouden of hebben ontwikkeld?". Alle deelnemers krijgen kleine (!) gekleurde post-it stickers uitgereikt, bijv. roze, geel en groen. Roze staat voor gebruikswaarde, geel voor belevingswaarde en groen voor toekomstwaarde. Ieder voor zich noteert daarop de ruimtelijke kwaliteiten die hij/zij van toepassing vindt in ieder van de cellen van de matrix. De begrippen die al in de matrix staan dienen ter inspiratie. Ze mogen worden overgenomen, maar zelf nieuwe begrippen bedenken is nog beter. Het mogen heel abstracte, maar ook heel concrete begrippen zijn. Men mag niet meer dan drie woorden per sticker gebruiken, geen verhalen dus, maar steekwoorden!

Er wordt in stilte gewerkt. Ieder zoekt zijn eigen manier om de kwaliteit van de ruimte

Individueel strevenswaardige kwaliteiten benoemen

	Economisch belang	Sociaal belang	Ecologisch belang	Cultureel belang	
Gebruikswaarde	49	24	27	17	117
Belevingswaarde	33	28	28	28	117
Toekomstwaarde	34	18	21	17	90
	116	70	76	62	324

te benoemen. De resultaten worden ingeplakt op vier flip-overvellen (A-0 formaat), voor ieder van de vier kolommen van de matrix een vel, waarop een 'kwaliteitsprofiel' tot stand gaat komen: 'economisch profiel', 'sociaal profiel', 'ecologisch profiel' en 'cultureel profiel'.

Clusteren (10-15 minuten)

De ordening van de stickers op de vellen is in eerste instantie willekeurig. Per profiel wordt nu een groepje van maximaal vier personen geformeerd die de kwaliteiten in onderling overleg gaan clusteren.

Deelnemers kunnen zelf kiezen bij welk kwaliteitsprofiel ze meewerken. De opgave is: "Maak 3 à 4 clusters van soortgelijke kwaliteiten en geef deze clusters een pakkende titel mee". In die titel moet nastrevenswaardige kwaliteit tot uiting komen. Er kunnen stickers zijn met kwaliteiten die niet in een van deze 'kwaliteitsthema's' vallen. Zij blijven gewoon apart staan.

Het maximum van vier deelnemers aan dit programmaonderdeel is belangrijk, omdat dan nog ieder direct betrokken is bij de clustering. Zijn er meer mensen, dan zijn er 2 of 3 die de beslissingen nemen. De anderen zijn toeschouwers.

Wanneer er meer dan 16 deelnemers in een workshop zijn, dan kan voor een kwaliteitsprofiel waar veel stickers zijn geplakt,

de stickers willekeurig worden verdeeld over twee vellen. Per vel wordt een groepje gevormd. Later, bij de presentatie, worden de resultaten van de twee groepjes met elkaar vergeleken. Overlappende kwaliteits-thema's worden alsnog samengevoegd.

Presenteren (ca 20 minuten)

Ieder groepje presenteert zijn kwaliteitsthema's op een korte en wervende wijze aan de overige deelnemers. Hier kan de vorm van een korte persconferentie worden gebruikt: "Vertel in twee minuten waarin nu juist deze de drie of vier belangrijkste kwaliteitsthema's zijn voor de toekomst van dit gebied". Er kunnen daarna vragen worden gesteld aan de presentator en zijn groepsleden. Belangrijk is, dat de begrippen die zijn gehanteerd, goed de lading dekken. Hier vindt immers de eerste gemeenschappelijke begripsvorming van ruimtelijke kwaliteit plaats. Aan de andere deelnemers wordt gevraagd of zij vinden dat hun stickers goed zijn terechtgekomen onder deze 'noemers'. Zo nodig vindt herschikking plaats en/of worden titels van kwaliteitsthema's aangepast.

Aanscherpen kwaliteitsprofielen

De resulterende 12-16 kwaliteitsthema's worden door deelnemers gewaardeerd op hun belangrijkheid en hun kwetsbaarheid. Welke thema's zijn het belangrijkste voor de ontwikkeling van de kwaliteit van het gebied? Welke zijn het meest kwetsbaar? Iedere deelnemer plakt drie kleine rode rode stickers (belangrijkheid) en drie groene (kwetsbaarheid) bij de afzonderlijke kwaliteitsthema's. Daarna wordt de balans opgemaakt van de scores. Aan de uitkomst van deze 'stemming' wordt een korte discussie gewijd. Is de uitkomst verrassend?

Economisch kwaliteitsprofiel	<i>Belangrijkheid</i>	<i>Kwetsbaarheid</i>
Afstemming economie op ecologie en sociaal-culturele belangen		
Identiteit versterkt uitdragen (kleinschaligheid, cultuurhistorie)		
Verbreden/versterken toeristisch aanbod		
Innovatief verblijf		
Bereikbaarheid voor iedereen		

Resultaten aanscherping van het economisch profiel in het atelier ZW-Walcheren.

Betekent, het geheel overziende, dit een grote opgave/verandering ten opzichte van de huidige situatie? Zijn er overlappen tussen belangrijk & kwetsbaarheid? Tussen welke kwaliteiten bestaan de grootste spanningen?

Op deze manier kan de kwaliteitsopgave leven voor de deelnemers en wordt het begin van een gemeenschappelijke agenda en misschien zelfs 'missie' geformuleerd. De kwaliteitsprofielen kunnen later, bij de verslaglegging, worden samengevat in een schema, waaruit in één oogopslag de prioriteiten en de spanningen van de kwaliteitsopgave worden gezien. (zie bijgaand schema)

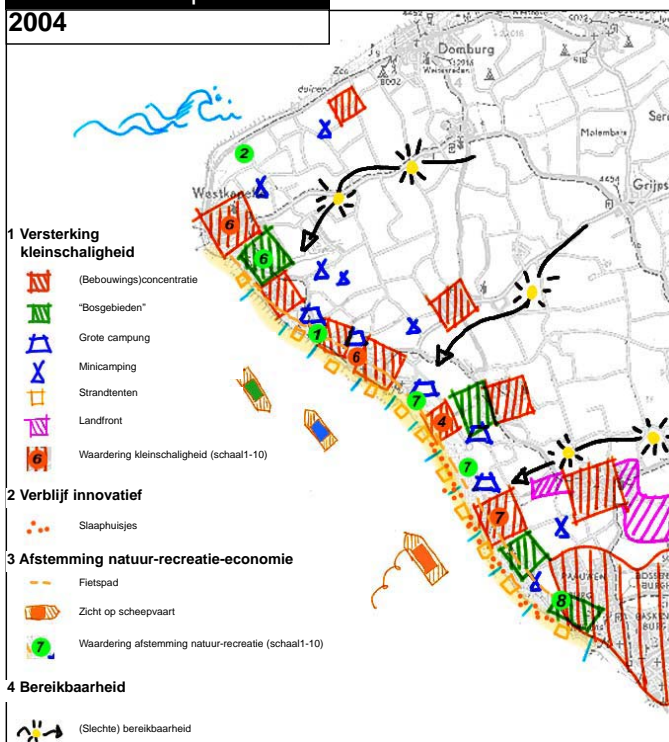
Stap 3 : Structuurbeelden

Ruimtelijke kwaliteiten zijn gekoppeld aan de functie, vorm en structuur van de ruimte. We willen die verbanden aangeven door de kwaliteitsprofielen te vertalen in kaartbeelden. Hierbij kunnen belanghebbenden en ontwerpers goed samenwerken. De belanghebbenden kennen de huidige situatie goed, de ontwerpers zijn in staat ze te verbeelden op kaarten. Men maakt eerst een kaartbeeld met bestaande kwaliteiten. Het meest gemakkelijk is dat te doen voor de vier kwaliteitsprofielen afzonderlijk. De kwaliteitsthema's vormen de hoofdingeling van de legenda van de vier kaarten. Daarna worden potenties voor behoud en ontwikkeling van kwaliteiten op kaart gezet. "Waar zijn kwaliteiten over 25 jaar versterkt en wat betekent dat voor de ruimtelijke structuur?" Zo ontstaan vier ontwikkelingsperspectieven van het gebied, voor ieder kwaliteitsprofiel één. Er kunnen ook nog extra richtingen of beperkingen worden aangegeven. Zo werd in Walcheren gevraagd in kaart te brengen wat het verschil voor de ruimtelijke structuur zou zijn bij een landwaarts dan wel een zeewaarts gerichte kustversterking.

Stap 4: Ontwikkelingsrichtingen

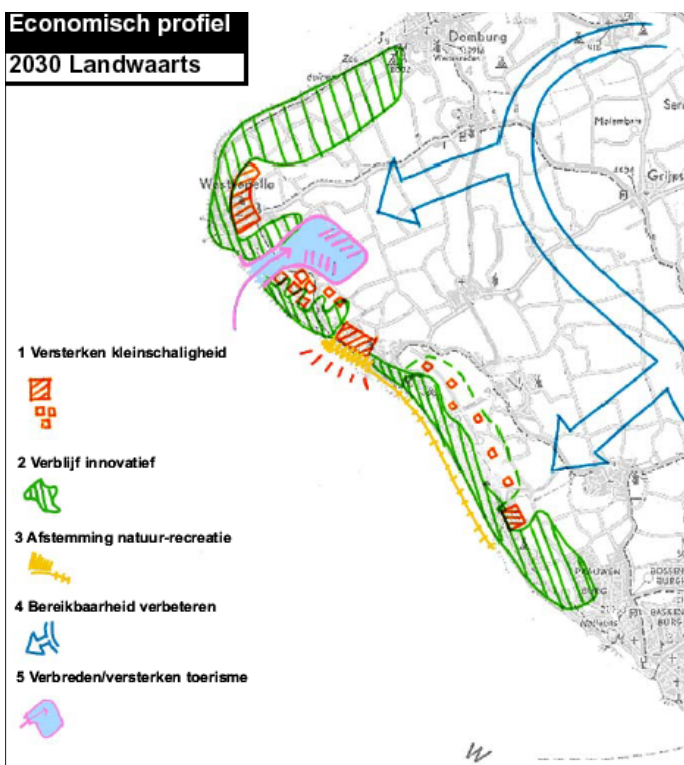
We zijn nu midden in de visiefase terechtgekomen. Het is tijd om de ontwikkeling van verschillende kwaliteiten te integreren. Daartoe is het nodig één of meerdere ontwikkelingsrichtingen of -concepten te for-

Economisch profiel 2004

Economisch structuurbeeld 2004

Economisch profiel 2030 Landwaarts

Economisch structuurbeeld 2030

muleren. De eerste vraag die daarbij gesteld moet worden is: "Wat zijn de belangrijkste dilemma's voor de toekomst?" Daarmee waarborgen we dat de verschillende ontwikkelingsrichtingen relevante informatie geven voor het besluitvormingsproces. Daarna kunnen de volgende vragen worden gesteld:

- Welke prioriteiten stellen zo een ontwikkelingsrichting/concept in de lijst van kwaliteitsthema's?
- Welke deelgebieden en ruimtelijke structuren komen daarmee bijzonder in de belangstelling te staan?

Er zijn dan nog steeds vele mogelijkheden om ontwikkelingsrichtingen af te bakenen. Men kan combinaties maken van kwaliteitsprofielen. Zo kan een economisch/ecologisch ontwikkelingsrichting zich richten op grootschalige structureren en op de externe relaties van het gebied met zijn omgeving. Een sociaal/cultureel toekomstbeeld daarentegen zal meer op versterking van interne samenhangen zijn gericht. Maar ook alle andere combinaties zijn mogelijk, als het maar tot duidelijk contrasterende ontwikkelingsrichtingen leidt.

	Metamorfose	Identiteitsversterking
Economisch	<ul style="list-style-type: none"> • Verbreden en versterken van het toeristisch aanbod • Bereikbaarheid voor iedereen 	<ul style="list-style-type: none"> • Identiteit versterkt uitdragen (kleinschaligheid, cultuurhistorie)
Sociaal	<ul style="list-style-type: none"> • Draagvlak en ruimte voor initiatieven 	<ul style="list-style-type: none"> • Eigenheid, kleinschaligheid; specifieke doelgroepen • Leefbaarheid en veiligheid
Ecologisch	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzaam milieu / ecologische schakel 	<ul style="list-style-type: none"> • Beleving, onthaasting, ruimte om te dwalen
Cultureel	<ul style="list-style-type: none"> • Ruimte voor ontwikkeling / verscheidenheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Behoud cultuurhistorische identiteit / eilandcultuur

Twee ontwikkelingsrichtingen leggen ieder accenten op verschillende kwaliteitsthema's.

In het eerste atelier Walcheren werd geconcludeerd dat de vraag naar de identiteit van het kustgebied centraal staat. Daarbij werden twee richtingen geschetst:

- **Metamorfose:** waarbij een transformatie van identiteit, functionaliteit en gedaante van de kustzone plaatsvindt.
- **Identiteitsversterking:** waarbij de bestaande en in het verleden opgebouwde kwaliteitskenmerken een nieuwe vorm, betekenis en werking krijgen.

Aan beide richtingen werd een selectie van de meest toepasselijke kwaliteitsthema's toegedeeld (zie tabel). Daarmee ontstonden ontwikkelingsrichtingen die duidelijk verschillen in accentuering van ruimtelijke 'kern'kwaliteiten. Als tweede invalshoek gold de opgave om zowel te kijken naar zeewaarts als naar landwaartse oplossingen voor de versterking van de kustveiligheid. Samen leverde dit een viertal scenario's op.

Vaak wordt ook een eenvoudig assenkruis gekozen voor het afbakenen van verschil-

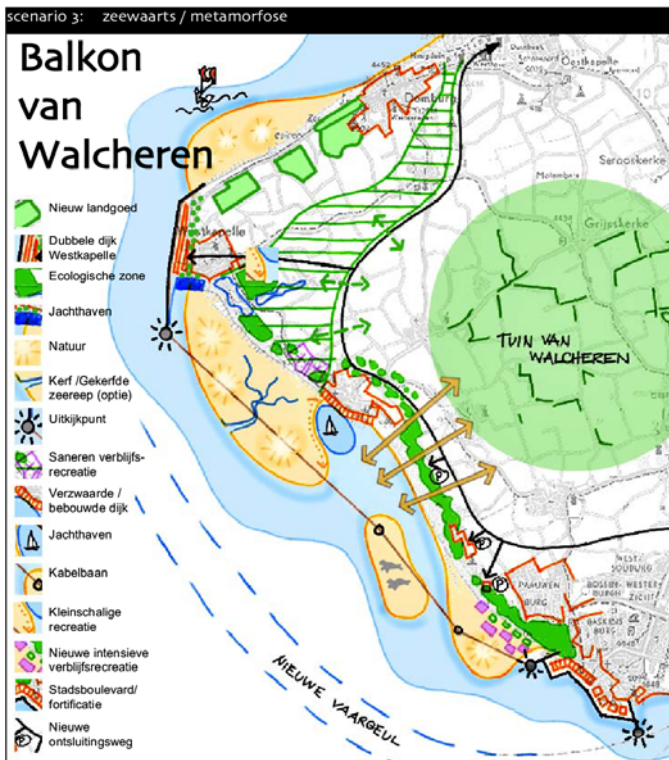
lende 'toekomst'. De gerichtheid op verschillende ruimtelijke-economische schaalniveaus (regionaal/mondiaal), op sociale organisatie (collectief/individueel), en op ruimtelijke verdeling (concentratie/spreiding) zijn veel gebruikte polariteiten. Maar eigenlijk zullen alle soorten 'assen' voldoen, wanneer ze maar duidelijk tegengesteld zijn en een relatie hebben met de belangrijkste keuzevraagstukken die aan de orde zijn.

Stap 5: Scenariobeelden

De volgende opgave is voor ieder van de scenario's een ervend toekomstbeeld te schetsen. Daarbij kan uiteraard geput worden uit de structuurbeelden van stap 3. Daarnaast moet de vraag worden gesteld: welke richtinggevende principes willen we hanteren om de ontwikkeling van verschillende kwaliteiten op elkaar af te stemmen? Het versterken van de diversiteit tussen deelgebieden kan zo'n principe zijn. Maar ook het versterken van de ruimtelijke dynamiek en de flexibiliteit om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen. De zogenaamde "lagenbenadering" kan hier een belangrijke rol spelen. Die geeft aan dat de ondergrond (bodemsysteem, watersysteem, biotisch systeem) richting gevend zijn voor de ontwikkeling van netwerken (verkeer, energie, groen) en voor het ruimtegebruik (functies). Netwerken zijn op hun beurt richtinggevend voor het ruimtegebruik. We zullen dus eerst moeten kiezen hoe we met de ondergrond en netwerken omgaan. Op basis daarvan kunnen we principes voor de functie van de ruimte opstellen. Het overall toekomstbeeld kan een globaal en schematisch karakter hebben. Daarbinnen worden enkele cruciale of kenmerkende deelgebieden uitgewerkt.

Stap 6: Projecten

Per scenario worden projecten en ingrepen benoemd die nodig zijn om de toekomstbeelden te realiseren. Het kan gaan om algemene maatregelen, die gelden voor het realiseren van de hoofdstructuur. Daarnaast worden projecten gedefinieerd die de ontwikkeling van specifieke deelgebieden op gang helpen ('procesmotoren'). Het is belangrijk dat ieder van deze projec-

Toekomstbeeld 'Balkon van Walcheren'

Projecten

Projecten in eerste fase (tot 2015):

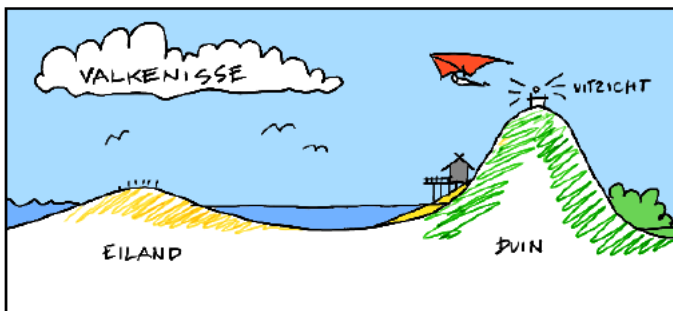
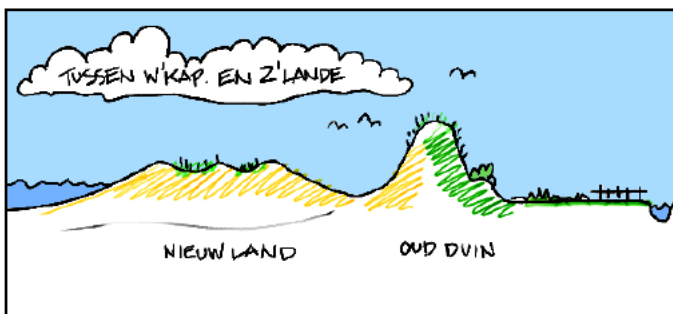
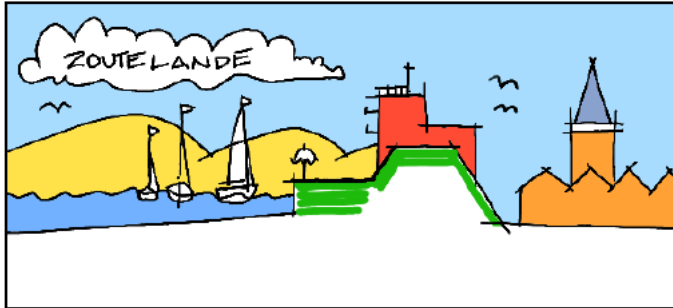
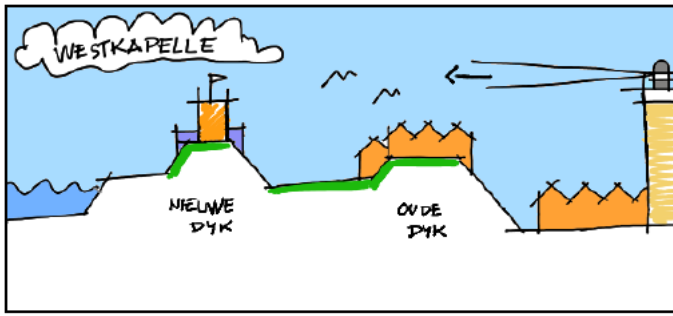
- omleggen vaargeul (2008-2015)
- basis van strandlobben opspuiten voor Westkapelle, Zoutelande en Dishoek
- aanleggen dijk bij Westkapelle
- boulevard versterken

Projecten in tweede fase (2015-2050)

- bovenbouw op lobben realiseren (2015-2050)
- ontwikkeling bij nieuwe dijk Westkapelle
- start natuurontwikkeling op noordzijde lob Zoutelande
- ontwikkeling op boulevard Vlissingen

Projecten in derde fase (na 2050)

- recreatieve ontwikkeling op lobben
- haven Zoutelande
- rondweg Zoutelande
- voortgaande natuurontwikkeling op noordzijde lob Zoutelande
- aanleg kabelbaan over lobben

ten is verankerd in elk van de vier belangen: ecologisch, economisch, sociaal en cultureel. Dat garandeert een groot draagvlak en continuïteit tijdens de vaak lange uitvoeringstermijn.

In het uitvoeringsproces worden verschillende fasen onderscheiden, kort (5 jaar), middellang (15 jaar) en lang (25+jaar). Voor ieder van de drie fasen worden projecten benoemd.

Stap 7: Kwaliteitssaldo

Tot slot wordt afgerekend op kwaliteit. In een tabel wordt aangegeven op welke manier een scenario positief dan wel negatief scoort ten aanzien van de eerder geformuleerde kwaliteitsthema's. Daarnaast kan een sfeerbeeld worden geschetst in de vorm van een poster/affiche van het gebied.

We verplaatsen ons daartoe in de toekomst over 25 jaar. Hoe zullen bewoners, bewerkers en bezoekers het gebied ervaren?

Welke (nieuwe) ruimtelijke kwaliteiten zijn er te zien? Daarbij wordt vooral gelet op de verschillen met de huidige situatie.

De tabel levert een checklist op van wat er terecht is gekomen van de ambities van de kwaliteitsprofielen van stap 2. Het toont ook aan dat er ook kwaliteit verloren gaat, maar het saldo zal ruim positief moeten zijn om alle moeite en energie die in een toekomst wordt geïnvesteerd te rechtvaardigen.

KWALITEITSALDO			
Scenario Kleurrijk Land			
Economisch			
Afstemming economie op ecologie en sociaal-culturele belangen	+ sanering Joossesweg en in richten compensatielocatie; + realisering multi (water) circuit; + samenhangende ontwikkeling (rood en groen) rond Westkapelse kreek		
Identiteit versterkt uitdragen (kleinschaligheid, cultuurhist.)	+ creëren nieuwe identiteit voor Zoutelande		
Verbreden/versterken toeristisch aanbod	+ dijkpaviljoens Zoutelande; + dagrecreatieve mogelijkheden via multi-circuit; + evenementen (openluchttheater Westkapelse kreek) als promotiemiddel; + watertaxi; + kwaliteitsversterking verblijfsrecreatie ;		
Innovatief verblijf	+ duinwoningen Vebebabos; + dijkwoningen Westkapelle + kansen voor vernieuwing op compensatielocatie en rond Westkapelse kreek		
Bereikbaarheid voor iedereen	+ nieuwe rondweg Zoutelande	- hier en daar zou auto-infrastructuur onderlangs duin kunnen verdwijnen;	
Sociaal			
Leefbaarheid en veiligheid	+ nieuw centrum Zoutelande; + nieuwe rondweg; + passende dynamiek (vitaal platteland, meer recreatieve mogelijkheden voor bewoners)	- grotere recreatiedruk bij Westkapelle, Zoutelande, Dishoek; - verlaten eigen grond/afbraak huizen bij landwaartse dijkverbreding Zoutelande	
Draagvlak en ruimte voor initiatieven	+ kansen voor kleinere en grotere initiatieven;		
Eigenheid/kleinschaligheid/spec. doelgroepen	+ middengebied wordt versterkt; + uitbreidingen/vernieuwing doen geen afbreuk aan kleinschaligheid		
Toegankelijkheid	+ R&T-mogelijkheden breed toegankelijk voor iedereen		
Keuzevrijheid	+ meer te doen, meer te kiezen		
Ecologisch			
Beleving, onthaasting, ruimte om te dwalen	+ multi (water) circuit; + herinrichting kreek; + duinverbreding geeft meer mogelijkheden voor struinduin;	- wonen in de duinen	
Gezond, veilig, schoon	+ bewegingsstimulansen; + verbeterde ontsluiting;		
Duurzaam milieu/ecologische schakel	+ watercircuit en kreek; + verbreding duinen	- rondweg is extra barriere	
Waterkwaliteiten	+ verbetering uitwisseling met kreek; + vergroten wateroppervlakte/berging		
Cultureel			
Behoud cultuurhistorische identiteit	+ versterking bolwerk, herstel oorspronkelijk landschap		
Eilandcultuur van oudsher		- toename toerisme;	
Zichtbare geschiedenis	+ versterking landfront; + aansluiten bij oorspronkelijke structuren		
Ruimte voor ontwikkeling/verscheidenheid	+ ruimte voor nieuwe cultuur en natuur;		

Bijlage 1

Modelprogramma tweedaagse workshop Ruimtelijke Kwaliteit

Dag 1

- 08.30 Ontvangst deelnemers
- 09.00 Achtergrond en doel van het atelier
- 09.15 Stap 1 : (kaart) Excursie
- 10.30 Stap 2: Kwaliteitsprofielen opstellen

- 12.30 Lunch

- 13.30 Stap 3: Structuurbeelden ontwerpen
- 15.45 Bespreken structuurbeelden per kwaliteitsprofiel
- 16.30 Nabespreking van inhoud en proces
- 17.00 Einde programma dag 1

Intermezzo tussen dag 1 en dag 2

Rapportage van dag 1

Stap 4: Ontwikkelingsrichtingen en scenario's formuleren door organisatoren in overleg met deelnemers

Dag 2

- 08.30 Ontvangst deelnemers
- 09.00 Terugblik op dag 1
  - Bespreking scenariolijnen
  - Bespreking van werkwijze dag 2
- 10.00 Uitwerken scenario's
  - Stap 5: scenariobeelden schetsen
  - Stap 6: projecten benoemen

- 12.30 Lunch

- 13.30 Uitwerken scenario's
  - Stap 7: kwaliteitssaldo opstellen
- 14.15 Presentatie voorbereiden
- 15.15 Thee
- 15.30 Presentatie van scenario's aan deelnemers en genodigden
  - Bespreking scenario's en vervolglijnen
- 17.00 Einde programma

Na dag 2

Rapportage van dag 1 en 2

(zie als voorbeeld van dit tweedaagse programma het verslag van de workshop ZW-Walcheren).

Bijlage 2

Modelprogramma eendaagse workshop Ruimtelijke Kwaliteit

- 08.30 Ontvangst deelnemers
- 09.00 Achtergrond en doel van het atelier
- 09.15 Stap 1 : Kaart-excursie
- 10.15 Stap 2: Kwaliteitsprofielen opstellen

- 12.30 Lunch

- 13.30 Stap 3: Structuurbeelden ontwerpen
Stap 6: belangrijkste projecten aangeven
- 15.45 Bespreken structuurbeelden
- 16.30 Stap 7a Poster ontwerpen van eindbeeld
ruimtelijke kwaliteit
- 17.30 Einde programma

Na deze dag

Rapportage

(zie als voorbeeld van dit eendaagse programma het verslag van de workshop Gorecht).